

Uwarunkowania procesu wyboru szkoły i zawodu

WSTĘP

Wybór szkoły i zawodu przed jakimi staje młody człowiek często nie jest przypadkiem, a wynikiem oddziaływania wielu czynników. Na przestrzeni ostatnich lat proces rozwoju zawodowego ulega ciągłym przeobrażeniom ze względu na zmiany społeczne i gospodarcze towarzyszące postępowi technicznemu. W związku z tym zmianie ulegają także oczekiwania młodych ludzi względem swojej przyszłości. Gdyby cofnąć się kilka lat wstecz to zauważylibyśmy, że wśród preferencji zawodowych u młodzieży przeważały zawody nastawione na usługi takie jak ślusarz, murarz itd. W dzisiejszych czasach młodzież coraz częściej wybiera kształcenie wyższe skierowane na stanowiska wyższego szczebla. W artykule tym pragnę przedstawić uwarunkowania procesu jakim jest rozwój zawodowy, a następnie uwagę swą skieruję na czynniki wpływające na dokonywanie decyzji związanych z wyborem profilu kształcenia i zawodu wśród dzieci i młodzieży.

ROZWÓJ ZAWODOWY CZŁOWIEKA

Rozwój zawodowy człowieka wpisany jest w rozwój osobisty jednostki i stanowi ważną część składową jego funkcjonowania. Proces ten ma swój początek już w dzieciństwie i towarzyszy nam aż do momentu uzyskania wieku dorosłego i uwarunkowany jest różnorodnymi czynnikami, w tym: biologicznymi, psychologicznymi, ekonomicznymi oraz społecznymi. Według K. Czarneckiego rozwój zawodowy można zdefiniować jako: *społecznie pożądany proces przemian kierunkowych jednostki (ilościowych i jakościowych), które warunkują jej aktywny i społecznie oczekiwany udział w przekształcaniu oraz doskonaleniu samego siebie i przez to swojego otoczenia materialnego, społecznego i kulturowego*¹ Jedną z głównych teorii rozwoju zawodowego jest teoria Franca Parsona rozwinięta przez Hollanda i znana, jako teoria cech i czynników. Teoria ta podkreśla odrębność i wyjątkowość każdego człowieka i koncentruje się na zmiennych biorących udział w podejmowaniu decyzji zawodowej. Mamy tutaj do czynienia z modalnym stylem orientacji personalnej co oznacza zgodność siebie z naszymi preferencjami zawodowymi kształtowanymi na bazie historii życia i indywidualnych cech wrodzonych. Niezmiernie ważne są tutaj także własne zainteresowania człowieka.

Holland wyróżnił sześć typów osobowości wraz z odpowiadającymi im środowiskami pracy. Możemy wyróżnić:

- Typ osobowości realistycznej (cechuje się manualnością, konkretnością oraz uzdolnieniami mechanicznymi lub technicznymi, lubi budować, kształtować. Jego poglądy są konserwatywne i tradycyjne. Przykładem może być inżynier lub rolnik)
- Typ osobowości konwencjonalnej (cechuje się zorganizowaniem, praktycznością oraz uległością. Jest także wydajny, sumienny i dobrze zorganizowany. Przykładem może być księgowy lub kasjer)
- Typ osobowości przedsiębiorczej (cechuje się otwartością, werbalnością i ma silne zdolności przekonywania. Przykładem może być akwizytor lub osoba na stanowisku zarządczym)
- Typ osobowości badającej (cechuje się analitycznością, myśleniem abstrakcyjnym i podejściem naukowym. Charakterystyczna jest także tutaj ciekawość i dociekliwość. Przykładem może być badacz lub programista komputerowy)
- Typ osobowości artystycznej (cechuje się wyobraźnią, estetyką. Ponadto jest twórczy, ekspresyjny, oryginalny, Przykładem może być muzyk lub malarz)

¹ Czarnecki K, *Rozwój zawodowy*, IWZZ, Warszawa 1985

- Typ osobowości społecznej (cehuje się łatwym nawiązywaniem kontaktów z innymi oraz orientacją na usługi. Jest także przyjazny, entuzjastyczny, towarzyski i lubi towarzystwo innych osób. Przykładem może być nauczyciel lub pielęgniarka)

Wedle teorii tej satysfakcja zawodowa jest uzależniona od stopnia zbieżności osobowości i środowiska pracy człowieka. Z tego też względu uważał Holland, osoba będąca typem artystycznym nie sprawdzi się na stanowisku księgowego. Teoria ta zatem ma duże znaczenie w rozwoju zawodowym na etapie przeddecyzyjnym. Z badań wynika iż każdy człowiek ma w sobie cechy podanych wyżej sześciu typów jednakże z różnym ich natężeniem. Holland stworzył narzędzie do analizy typów osobowościowych, który nosi nazwę inwentarza zainteresowań zawodowych. Okazuje się, że każdy poddający się badaniu posiada jeden wiodący typ.

Kolejną teorią odnoszącą się do rozwoju zawodowego człowieka jest teoria Anne Roe i Roberta Hoppocka. Wedle tej teorii zainteresowania zawodowe rozwijają się poprzez relację dorosłych z dziećmi. Roe twierdzi, iż potrzeby zawodowe są odzwierciedleniem potrzeb, które nie zostały zaspokojone przez rodziców w okresie dzieciństwa co dowodzi, że wczesne dzieciństwo wywiera duży wpływ na przyszłe życie jednostki. Roe wyróżnia, zatem trzy rodzaje relacji rodzice- dziecko:

- Emocjonalne ukierunkowanie na dziecko (w relacji takiej możemy wyróżnić dwie formy sprawowania władzy opiekuńczej: nadopiekuńczość lub wygórowane wymagania. Wskutek działań wychowawczych rodzice kształtują w dziecku postawę uległości, zależności, a dzieci wychowywane w takiej relacji cechują się potrzebą uzyskiwania informacji zwrotnych i jako dorośli wybierają często zawody zapewniające uznanie ze strony innych osób)
- Unikanie dziecka (w relacji takiej możemy wyróżnić dwie formy: lekceważenie dziecka lub odrzucenie dziecka. Lekceważenie zachodzi wtedy, gdy rodzice starają się zaspokoić potrzeby dziecka tylko w niewielkim stopniu, zaś postawa odrzucenia objawia się, gdy nie podejmują absolutnie żadnych wysiłków w celu zaspokojenia potrzeb dziecka. Autorka tej koncepcji, uważa że dzieci wychowywane się w takich relacjach wybierają najczęściej karierę naukową tak aby osiągnąć satysfakcję życiową, a tym samym gratyfikację.)
- Akceptacja dziecka (w relacji tej wspierana jest przede wszystkim niezależność dziecka. Dzieci wychowywane się w takich rodzinach szukają zawodów łączących osobiste aspekty życia jak np. nauczyciele.)

Do najbardziej znanej teorii należy teoria Donalda Supera, która postrzega rozwój zawodowy jako ciągle postępujący i nieodwracalny proces. Celem rozwoju zawodowego jest wybór zawodu, który to odbywa się wedle tych samych zasad dla wszystkich osób. Istotnym jest tutaj także zjawisko identyfikacji z rodzicami lub opiekunami których rola w rozwoju zawodowym zwiększa się wraz ze wzrostem jednostki. Super uważa, że dziedzina zawodowa, którą wybiera dana jednostka jest w dużej mierze zależna od jej zainteresowań i potrzeb, ale także też od identyfikacji z modelami ról zawodowych rodziców lub też opiekunów. Pomimo iż, każdy zawód wymaga charakterystycznych zdolności to istnieje pewna tolerancja w zakresie doboru zawodowego pozwalająca jednostce na wybór różnych specjalizacji w danym zawodzie. Ponadto Super stwierdził, iż satysfakcja zawodowa zależy od zakresu w jakim dana jednostka może dać wyraz swoim zdolnościom lub też zainteresowaniom.

W teorii Supera ważne znaczenie mają także trzy rodzaje czynników, które wpływają na rozwój zawodowy człowieka, a są nimi: czynniki roli, osobiste i sytuacyjne. Czynniki sytuacyjne jak mówi Super utożsamiane są z sytuacją społeczno-ekonomiczną rodziców, ich przekonaniami religijnymi, sytuacją ekonomiczną w kraju i na świecie oraz z postawami rodziców względem dzieci. Czynniki roli kształtują osobowości jednostki poprzez procesy modelowania, naśladownictwa oraz osobistej identyfikacji. Duży wpływ na tenże proces kształtowania mają rodzice, dziadkowie lub też opiekunowie.

W teorii Supera rozwój zawodowy człowieka dzieli się na pięć stadiów:

1. Stadium rośnięcia (stadium to trwa od urodzenia do ok.14 roku życia. Dominujące w tej fazie jest fantazjowanie oraz wraz z uspołecznianiem jednostki i jej wrastaniem w społeczność wzrastają zainteresowania i zdolności dziecka)
2. Stadium eksploracji (stadium trwa od 15-24 roku życia. Występują tutaj podokresy:
 - próbowania (15-17)- kiedy to młodzież biorąc pod uwagę zgromadzone doświadczenia, zainteresowania oraz zdolności dokonuje próbnego wyboru zawodu,
 - przejściowy(18-21)- kiedy to następuje wzrost umiejętności i doświadczeń odnoszący się do pracy co przekłada się na bardziej realne sądy na temat pracy. Dzieje się to także za sprawą odbywanych szkoleń zawodowych i praktyk,
 - próby(22-24)- w czasie tym następuje okres rozpoczęcia pracy, który dokonuje wstępnej próby pracy jako tej którą będziemy wykonywać przez całe nasze życie)
3. Stadium stabilizacji (25-44 roku życia). Jest to okres w którym człowiek znalazł odpowiednią pracę dla siebie i dokonuje próby utożsamienia się z nią.
4. Stadium zachowania status quo (45-64 rok życia). Okres ten charakteryzuje próba ustabilizowania swojego miejsca pracy
5. Stadium schyłkowe (od 65 roku). Pojawia się tutaj przechodzenie ze stanu czynnego uczestnika procesu pracy w stan obserwatora.

Kolejną teorią, która podkreśla proces wyboru zawodowego utożsamianą z rozwojem człowieka jest teoria Ginzberga. Teoria ta zakłada, że szczególne znaczenie w wypracowaniu tożsamości zawodowej mają początkowe stadia rozwojowe. Istotnym faktem jest, więc rola doradcy zawodowego, który wspiera ucznia w dokonywanych przez niego wyborach. Stadia, które wyróżnia Ginzberg to:

I Stadium fantazji- trwa do 11 roku życia, a charakteryzuje się wykorzystywaniem ról zawodowych w zabawie.

II Stadium próby- trwa pomiędzy 11-17 rokiem życia, następuje tutaj zainteresowanie możliwościami zdolnościami zawodowymi.

III Stadium realizmu- powyżej 17 roku życia, dokonywanie wyboru zawodu

Z powyższych teorii możemy, zatem wyciągnąć wnioski, że w zakresie teorii rozwoju zawodowego wśród czynników wpływających na jednostkę możemy wyróżnić między innymi

zainteresowania, systemy wartości, zdolności, postawy, potrzeby, a także osobowość i temperament. Duży wpływ na kształtowanie się rozwoju zawodowego ma sytuacja społeczno-ekonomiczna środowiska wychowawczego, lokalnego, a także światowego, postawy rodziców, proces wychowania i socjalizacji, naśladownictwo, identyfikacja i modelowanie.

CZYNNIKI WPLYWAJĄCE NA PROCES TWORZENIA SIĘ ASPIRACJI ZAWODOWYCH U DZIECI:

Istnieje wiele definicji terminu aspiracja ulegającej zmianie ze względu na pryzmat postrzegania psychologicznego, pedagogicznego czy też socjologicznego. Słownik wyrazów obcych definiuje aspirację jako: *dążenia (do osiągnięcia czegoś), pragnienia (dopięcie celu, dobiecia się do czegoś)*². Inna definicja pozostająca w nurcie psychologicznym A. Janowskiego mówi że aspirację są to: *pragnienia lub dążenia o określonym natężeniu związane z zaspokojeniem pewnej potrzeby i (lub) nakierunkowane na określony cel.*³Z kolei podejście socjologiczne interpretuje zjawisko to jako: *zespół dążeń wyznaczonych przez hierarchię celów, które jednostka akceptuje oraz definiuje jako ważne, i które przesądzają o jej planach życiowych.*⁴ Natomiast podejście pedagogiczne mówi nam za Z. Skornym, że: *Aspiracja (łac. aspiratio - oddech) to dążenie do osiągnięcia zamierzonych celów i do realizacji jakichś ideałów życiowych.*⁵ Wybór zawodu jest zjawiskiem wieloczynnikowym, na który składa się szereg uwarunkowań. Jednym z istotnych uwarunkowań tego procesu są uwarunkowania historyczne. Są to głównie aspekty rozwoju historycznego danego kraju bądź też regionu. Bieg wydarzeń ma zasadniczy wpływ na kształtowanie się losu jednostek. Również uwarunkowania polityczne wpływają na jednostkę. Działania władz Państwa skupiające gospodarkę, kulturę i wojskowość mają bezpośredni wpływ na los jednostki. Innym istotnym uwarunkowaniem jest ekonomia. Poziom rozwoju gospodarczego, dynamika przemian na rynku gospodarczym i pracy, bezrobocie odbija się w decyzjach zawodowych. Kolejnym znaczącym uwarunkowaniem procesu rozwoju zawodowego jest technika, jej poziom, perspektywy, dostęp do nowych narzędzi i innowacyjności. Nie bez znaczenia pozostaje także kultura. Szczególne znaczenie w orientacji zawodowej mają tutaj wartości, zasady postępowania, moralność. Na wybór zawodu wpływ ma także uwarunkowanie społeczne tak więc miejsce zamieszkania, pochodzenie rodziców, ich stopień wykształcenia, cenione wartości, aspiracje zawodowe, ponadto środowisko szkolne oraz rówieśnicy. Także nasze biologiczne uwarunkowania biorą udział w rozwoju zawodowym. Szczególnie ważnymi czynnikami tutaj są: genetyka, przemiana materii, płeć, zdrowie psychiczne, odporność. Nie można także pominąć uwarunkowania psychologicznego, w którym zawierają się zainteresowania, zamiłowania, osobiste plany i aspiracje, a także temperament i osobowość. Do grupy czynników, które mają największy wpływ na tworzenie się aspiracji, wybór szkoły i zawodu zaliczyć możemy: rodzinę, szkołę, sukcesy i niepowodzenia, grupę rówieśniczą, mass media, doradztwo zawodowe, zainteresowania, współczesne trendy i motywację.

RODZINA

W toku badań stwierdzono, iż do najważniejszych czynników wpływających na kształtowanie się aspiracji zawodowych jest środowisko społeczne. Najważniejszym środowiskiem społecznym dla młodego człowieka jest rodzina. Jest ona pierwszym i naturalnym

² Kopaliniński W, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1975, s. 89

³ Janowski A, *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, PWN, Warszawa 1977, s. 11.

⁴ Lewowicki T., *Aspiracje dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1987, s. 40.

⁵ Skorny Z., *Aspiracje*, [w:] Encyklopedia Pedagogiczna, red. W. Pomykała, Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 29.

środowiskiem życia dziecka, zdolna jest, bowiem zapewnić dziecku optymalne warunki rozwoju i wychowania. Tylko w rodzinie istnieją warunki do nauczania i przekazywania wartości kulturowych, etycznych, społecznych, duchowych i religijnych istotnych dla rozwoju własnych członków rodziny oraz społeczeństwa. Wielu myślicieli jak na przykład Arystoteles podkreślało, iż rodzina stanowi podstawową jednostkę życia społecznego i w porównaniu z jakąkolwiek inną jednostką zawsze stanowi podstawową i pierwotną komórkę. Takie podejście w widzeniu rodziny podkreśla jeden z wybitnych amerykańskich socjologów Charles Harton Cooley. Stwierdza on iż rodzina stanowi grupę pierwotną charakteryzującą się współpracą i bezpośrednim kontaktem. *„Są one pierwotne pod wieloma względami, przede wszystkim jednak ze względu na swą fundamentalną rolę w kształtowaniu społecznej natury ideałów jednostki. Psychiczny rezultat bezpośredniego kontaktu stanowi tego rodzaju zespolenie się indywidualności w jedną całość, że wspólne życie i wspólne cele grupy, w pewnym przynajmniej zakresie, stają się treścią jaźni indywidualnej. W najprostszy chyba sposób można określić tę całość za pomocą zaimka „my”, zakłada ona stopień sympatii oraz wzajemnej identyfikacji, którego naturalnym wyrazem staje się wyrażenie „my”. Człowiek żyje w poczuciu łączności z całością i to uczucie wyznacza główne jego dążenia.*⁶ Z tego też względu rodzina stanowi podstawową komórkę, która kształtuje moralność, wartości i zasady postępowania. Ta doniosła rola w rozwoju dziecka przekłada się na orientację zawodową. Proces zdobywania przez dziecko wiedzy, miejsca i typu edukacji zależy w dużej mierze od typu rodziny. Jak zaznacza Daniel Kukła⁷ na pozycję dziecka wpływ ma wykształcenie, styl życia, zamieszkanie i pozycja społeczna rodziców. Wraz ze wzrostem statusu społecznego rodziny zaczyna wzrastać dążenie młodzieży do zdobycia wykształcenia podobnego do rodziców. Rodzice także są pierwszymi osobami kształtującymi stosunek dziecka do pracy. Rodzice są ponadto wzorem do naśladowania przez co uaktywnia się wzrost wpływu na wybór zawodu. Jak pokazują wyniki badań przeprowadzone przez Daniela Kukłę⁸ czynnikiem najbardziej wpływającym na decyzje zawodowe młodzieży są rodzice. Drugie miejsce jest wyborem własnym badanych, a następne miejsce zajmuje informator zawodowy. Zasadniczy wpływ na decyzję zawodową ma także rodzeństwo, w mniejszym stopniu nauczyciele oraz pracownicy szkolni. Rodzina ze względu na swój wpływ wywierany na jednostkę może mieć jednakże zarówno wpływ pozytywny jak i negatywny. Wpływem pozytywnym mogą być sugestie czy też rady wzmacniające podjęte przez dziecko decyzje. Z drugiej strony zdarza się, że rodzice są nieobiektywni, przeceniają zdolności swoich dzieci. Doradzają im wtedy zawody nie odpowiadające możliwościom dzieci. Często bywa także, że podsuwana przez rodziców sugestia związana jest z niespełnionymi aspiracjami zawodowymi rodziców. Według badań przeprowadzonych przez CBOS⁹ w czerwcu 2009 roku wynika iż rodzice często mają sprecyzowane aspiracje edukacyjne względem własnych dzieci. Na pytanie jakiego zawodu pragnęliby najchętniej dla swoich dzieci odpowiadać iż preferuje się wykształcenia wyższego, medycznego lub prawniczego. Możemy zatem wyróżnić takie style rodzicielskie, które mają na celu dopomóc dziecku w wyborze zawodu. Pierwszą grupę stanowią rodzice dyrektywni. W tym przypadku istnieje u rodziców silne przeświadczenie o tym co jest dobre dla dziecka, a w konsekwencji wybierają oni zawód za dziecko. Inaczej bywa gdy rodzice stanowią grupę partnerską. Dziecko w takim przypadku może samo decydować o swoim wyborze zawodowym zaznaczając przy tym, że w pewnych momentach może potrzebować pomocy i może na nią liczyć ze strony rodziców. Ostatnia grupa to rodzice

⁶ Cyt za Olszewska- Ładyga A., Rodzina, wawa 1964r.

⁷ Kukła D, *Podstawowe środowiska prowadzące wstępną preorientację i orientację zawodową młodego człowieka – rodzina*, Edukator zawodowy, <http://www.koweziu.iq.pl/edukator/index.php>

⁸ Kukła D, *Podstawowe środowiska prowadzące wstępną preorientację i orientację zawodową młodego człowieka – rodzina*, Edukator zawodowy, <http://www.koweziu.iq.pl/edukator/index.php>

⁹ CBOS Aspiracje zawodowe Polaków, czerwiec 2009r

liberalni. Pozostawiają oni swobodę w działaniu dziecka, nie pouczają, nie stosują sugestii ani żadnych rad.

Jadwiga Bińczycka¹⁰ wyróżnia 4 typy relacji Ja - Ty (Ja - to dziecko, Ty - to rodzice):

1. typ nadrzędności - „nad” – dziecko jest zdominowane i podporządkowane rodzicom
2. typ podrzędności - „pod” - to dziecko dominuje nad rodzicami, kieruje rodzicami
3. typ „obok” - relacje między dziećmi a rodzicami są obojętne, czasem mogą być wrogie;
4. typ „z” – nie ma tutaj ani nadrzędności, ani też podrzędności czy też zobojętnienia. Typ ten cechuje się dialogiem. Osoby są wobec siebie szczerze i otwarte.

Powszechnym i znanym zjawiskiem występującym od zarania dziejów jest proces transmisji kulturowej. Jeżeli przekazywane sugestie i rady mają pokrycie z aspiracjami dzieci to mamy do czynienia z pozytywnym obliczem transmisji. Niestety bywają także negatywne aspekty transmitowanej kultury. Prześledźmy znany nam przypadek, kiedy to w rodzinie lekarzy, rodzice pragną, aby ich potomstwo kultywowało tradycje. Stąd też od młodych lat przekazują swojemu potomstwu dokładne zalecenia, aby byli dobrymi lekarzami. Tradycja taka często przechodzi ogniwami przez wiele lat, a nawet stuleci. Aby jednak skrypt mógł zostać przekazany muszą zostać spełnione dwa czynniki takie jak chęć do przyjmowania i do dawania przekazu. Niektórzy rodzice jednak są nazbyt chętni w przekazywaniu swoich nakazów i zakazów, co bardzo często przewyższa chęci poddawania się temu programowaniu przez ich potomstwo.

GRUPA RÓWIEŚNICZA

Dla dorastającego młodego człowieka bardzo ważną rolę odgrywa grupa rówieśnicza. W wieku dorastania grupa taka urasta czasami nawet do rangi przewyższającej rodzinę. Dzieci wiele czasu spędzają ze swoimi znajomymi, przez co nie rzadko stają się dla siebie nawzajem wzorem do naśladowania. Czas dorastania jest też czasem podejmowania decyzji dotyczących przyszłego życia, poszukiwania swojego miejsca w świecie. Grupa rówieśnicza staje się, zatem miejscem dyskusji i dzielenia się informacjami na temat dalszego kształcenia. Dokonując wyboru kształcenia dziecko często podejmuje decyzję sugerując się swoimi znajomymi. Zwrócić należy uwagę, iż w badaniach przeprowadzonych przez R. Shultza¹¹ jednym z ważnych czynników odgrywających rolę w wyborze szkoły jest chęć kontynuowania nauki ze znajomymi. Także badania H. Bednarskiego¹² wykazują iż na skłonności towarzyskie nie pozostają bez znaczenia w drodze do wyboru kształcenia i zawodu.

SUKCESY I NIEPOWODZENIA

Dowiedziano również, iż na aspiracje zawodowe wpływają sukcesy i niepowodzenia doznane w działaniu. Wpływ ten jest wywierany za pomocą samooceny. Znany polski psycholog J.Rejkowski podkreśla, że przesłanką każdego naszego działania jest oczekiwanie, że cel ten zostanie przez nas osiągnięty. Wynik naszego działania może zostać osiągnięty w kategorii powodzenia lub też nie powodzenia. Jeśli nasze działanie uzyskuje stopień powodzenia, wtedy też poziom aspiracji wzrasta w górę, w przeciwnym razie ulega on obniżeniu. Wpływ sukcesów i niepowodzeń uzależniony jest w dużej mierze od czynników osobowościowych

¹⁰ Bińczycka, *Między swobodą a przemocą w wychowaniu*. Kraków 1999, s.8-9

¹¹ R.Shultz *Motywy wyboru zawodu*, Wrocław-Warszawa-Gdańsk 1972 s72

¹² H.Bednarski, *Aspiracje zawodowe uczniów szkół podstawowych*, BTN, SF/1, Poznań – Bydgoszcz 1971 s.89

takich jak samoocena lub też poziom lęku. J. Niemiec i I. Naszczyniec¹³ wykazali iż istnieje związek ocen szkolnych będących pomiarem sukcesów i niepowodzeń co do dalszego kształcenia się młodzieży. Zauważono, iż istnieje zasadnicza różnica w wyborze zawodu pomiędzy uczniami z wynikami w nauce bardzo dobrymi, dobrymi, a średnimi. Uczniowie, którzy osiągają w nauce wyniki dobre wykazują zainteresowanie pracą odpowiadającą ich zainteresowaniom. Pragną też, aby praca ta była ciekawa i kreatywna. Uczniowie, którzy wykazują zaś słabe wyniki w nauce pragną mieć pracę wysoce zarobkową, a przy tym lekką fizycznie i niewymagającą wysiłku. Innym składnikiem modyfikującym wpływy sukcesów i niepowodzeń na poziom naszych aspiracji są wartości. W zależności od tego gdzie w naszej osobistej hierarchii wartości umiejscowiony jest cel zmianie ulega nasza motywacja. Jeśli zatem cel znajduje się wysoko w hierarchii wtedy poziom naszych aspiracji zawodowych wzrasta. Odwrotnie dzieje się, gdy cel ten zajmuje niskie miejsce w hierarchii wartości. Wtedy też diametralnie spada aspiracja zawodowa.

Obok sukcesów i niepowodzeń doznawanych w trakcie działania na aspiracje zawodowe duży wpływ wywiera motywacja. Motorem, który napędza nas do działania jest wspomniana już motywacja. J.W Atkinson¹⁴ dzieli motywację na motywację osiągnięć i unikania. Pierwsza z nich czyli osiągnięcia charakteryzuje się tendencją do podejmowania klarownej i przewidywalnej drogi do sukcesów. Z kolei unikająca jest tendencją do unikania niepowodzeń, a w konsekwencji wstydu i upokorzeń. Wyniki badań wskazują, iż osoby z silną motywacją osiągnięć reagują podwyższeniem się poziomu aspiracji po doznanych sukcesie. Z drugiej jednakże strony wszelkie niepowodzenia powodują obniżenie się aspiracji. U osób z silną motywacją unikania w razie doznania niepowodzeń aspiracje nie ulegają obniżeniu, ale wprost odwrotnie podwyższają swój poziom.

MOTYWACJA

Pojęcie *motywacja* pochodzi z języka łacińskiego „*motivus-tae*”, co w języku polskim oznacza skłaniający do ruchu¹⁵. Motywacja jest układem ludzkiego postępowania odróżniająca się stałą strukturą nadająca kierunek ludzkiemu działaniu. Motywację możemy podzielić na zewnętrzną i wewnętrzną. Motywacja wewnętrzna może być rozumiana jako wewnętrzny mechanizm organizujący ludzkie działanie w celu osiągnięcia celu. Motywacja zewnętrzna to wszelkie mechanizmy pochodzące z zewnątrz, a mające wpływ na nasze dążenie do celu.

Do najczęściej zaliczanych motywów wyboru kształcenia można zaliczyć: chęć studiowania z kolegami, chęć zaimponowania innym, łatwość dostępu, łatwy dojazd, perspektywa interesującej pracy, wyjazd do innego miasta, perspektywa dużych zarobków w przyszłości, szkoła w miejscu zamieszkania, życzenia rodziców, łatwość dostania się na uczelnie wyższą.

MASS MEDIA

W miarę dorastania dziecka rozszerza się także systematycznie krąg oddziaływań wychowawczych. Najpierw jest to rodzina, która rozpoczyna długi proces przygotowania dzieci do życia poprzez kształtowanie określonych ról społecznych, systemu wartości, norm postępowania. Obok rodziny oraz grupy rówieśniczej jednym z czynników wpływających na aspiracje zawodowe młodych ludzi wpływają środki masowego przekazu. Encyklopedia PWN definiuje środki masowego przekazu jako: *środki masowego przekazu są to urządzenia lub instytucje, za pomocą, których kieruje się pewne treści do bardzo licznej i zróżnicowanej*

¹³ Z. Skorny , *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości*, Wrocław –Warszawa - Kraków 1980, s. 78.

¹⁴ Z. Skorny , *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości*, Wrocław –Warszawa - Kraków 1980, s. 118..

¹⁵ Encyklopedia PWN, 1985r

publiczności. Zalicza się do nich wysokonakładową prasę, radio, telewizję, fonografię, Internet etc. Środki masowego przekazu w wysokim stopniu określają charakter kultury masowej swoich odbiorców.”¹⁶ Środki masowego przekazu mogą być ważnym czynnikiem wpływającym na decyzje zawodowe ze względu na różnorodność kanałów jakimi docierają do młodzieży. We współczesnych czasach ponadto środki masowego przekazu są jednym z najpopularniejszych rodzajów przekazu z których korzystają dzieci i młodzież. Ich wpływ skupia się głównie na upowszechnianiu treści zawodowych, ukazywaniu różnorodnych ścieżek rozwoju i edukacji. Mass media prezentują także różne typy zawodów z uwzględnieniem ich negatywnych i pozytywnych stron, a także informują o obecnej sytuacji na rynku pracy i pokazują prognozy dotyczące zmian zawodowych na najbliższe lata.

Jak podaje Jadwiga Izdebska¹⁷ „kontakt dziecka z telewizji rozpoczyna się w rodzinie od pierwszych lat jego życia, przybierając charakter codziennego, permanentnego obcowania z tym środkiem. Wynika to m.in. z tego, że telewizja jest nierozzerwalnie związana z codziennym życiem rodziny, jest centralna i integralną częścią rodzinno-domowego życia, stając się najpopularniejszym domowym środkiem przekazu informacji, wiedzy, rozrywki, uczestnictwa w kulturze”¹⁷. Telewizja jest więc jednym z ważniejszych środków masowego przekazu. Dzieci bardzo chętnie korzystają z tego środka przekazu gdyż jest dla nich dużo ciekawszy niż na przykład szkoła. Informacje przez nią docierające są o wiele ciekawsze niż te wykładane w szkole. Dzieci tak więc oglądają telewizję chętnie, z własnej woli a wiedza przez nią przekazywana ma ogromny wpływ na decyzję dzieci poprzez narzędzia jakie stosuje w tym m.in. reklamę. Nie ulega więc wątpliwości, że telewizja wpływa na płaszczyźnie postaw i poglądów. Jakkolwiek byśmy się od tego nie próbowali odciąć, to medium jednak kształtuje nasz obraz świata i utrwała pewne postawy i opinie.

Obok telewizji kluczową rolę w kształtowaniu decyzji zawodowych ma także Internet. Ze względu na postępowanie jakiego uległa ta gałąź mass mediów w ostatnich czasach stanowi podstawowe źródło informacji z którego korzystają dzieci i młodzież. Popularne stają się coraz bardziej fora dyskusyjne, gdzie młodzież wymienia spostrzeżenia i rady dotyczące różnych aspektów w życiu w tym kształcenia. Jak podaje dr Peter Plant¹⁸ istnieje coraz więcej programów wykorzystujących Internet jako miejsce edukacji zawodowej. Przykładem takim może być Uniwersytet Northumbrii udostępniający ok. 300 linków do stron związanych z edukacją zawodową.

Także zasięg oddziaływania takich mediów jak prasa czy też radio w przekazywaniu informacji zawodowej ma istotny wpływ i ulega coraz większemu wzrostowi.

Zarówno telewizja, internet, radio i prasa są środkami doskonale nadającymi się do przekazywania informacji dotyczących rynku pracy, wymogów edukacyjnych szkół wyższych, przyszłości zawodów. Środki te także pozwalają na przyjrzenie się różnym zawodom szczególnie tym które ze względów technicznych i bezpieczeństwa nie są możliwe do zwiedzania czy też oglądania jak na przykład huty czy też laboratoria chemiczne. W telewizji pojawia się coraz więcej filmów zapoznających z możliwościami rynku i

¹⁶ Encyklopedia PWN, 1985r

¹⁷ Izdebska J, *Rodzina, dziecko, telewizja*, Białystok 1998. Janowski A, *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, PWN, Warszawa 1977 s 40

¹⁸ Plant P, *Internet w doradztwie zawodowym: Konstrukcje i Nauka*, Dr. Peter Plant, Duński Uniwersytet Edukacji, Kopenhaga

przyszłością wykształcenia. Młodzi ludzie mogą z bliska przyjrzeć się plusom i minusom jakie odpowiadają poszczególnej pracy i porównać je z własnymi oczekiwaniami. Zachodzi wtedy konfrontacja naszej wiedzy z rzeczywistością co po dogłębnym przemyśleniu prowadzi do realnej decyzji. Wiele szkół oraz uniwersytetów zamieszcza także krótkie filmy dotyczące ich placówki z uwzględnieniem kryteriów wymaganych przy przyjęciach, opisując zaplecze dydaktyczne danej placówki. Obraz, kolor i głos realnego obrazu jakim dysponuje telewizja czy internet są zatem silną przesłanką kształtującą wiedzę na temat rynku zawodowego co przejawia się wpływem także na aspiracje zawodowe i w przyszłości także na decyzyjność podejmowanych kroków.

SZKOŁA

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na decyzje zawodowe młodzieży jest instytucja oświatowo- wychowawcza jaką jest szkoła. Dzieci spędzają w szkole kilka godzin dziennie co oznacza, że może ona mieć wpływ na kształtowanie się osobowości, a także aspiracji życiowych. Przeobrażenia gospodarcze a wraz z nimi rozwój społeczno- gospodarczy jest bardzo ważnym czynnikiem decydującym o losach zawodowych. Obecne czasy zwiększają zapotrzebowanie na przygotowanie zawodowe i kierunkowe wykształcenie. Wiele stanowisk pracy jest dostępne wyłącznie dla osób posiadających odpowiednie wykształcenie i kompetencje pociągając zarazem brak dostępu dla osób które nie ukończyły odpowiedniej szkoły. Według najnowszych badań CBOS¹⁹ coraz bardziej wzrasta świadomość wartości wykształcenia. Większość badanych pragnie dla swoich dzieci wykształcenia wyższego, a co dziesiąty respondent chciałby aby jego dzieci kształciły się dalej. Coraz bardziej także wzrasta świadomość dzieci w tym aspekcie i wykazują chęć kontynuowania studiów wyższych.

Środowisko szkolne nie jest jedynie miejscem przekazywania wiedzy ale także nabywania umiejętności zawodowych. Szkoła jest także miejscem, które stwarza młodemu człowiekowi miejsce krytycznej oceny własnych możliwości i uzyskania dogłębnej samooceny. Szkoła także wpływa na prawidłowy rozwój dziecka, rozbudzenie jego zainteresowań i uzdolnień. Czynnikiem wpływającym na aspiracje zawodowe mają organizowane pogadanki realizowane przez pedagoga lub doradcę zawodowego w szkole. Nie bez znaczenia pozostaje tutaj także osoba nauczyciela, który nakierowuje uczniów, motywuje, rozwiewa wątpliwości i motywuje.

DORADZTWO ZAWODOWE

Czynnikiem, który wpływa na decyzję zawodowe są właściwie zaplanowane i koordynowane działania doradztwa zawodowego realizowane na terenie szkoły. Zajęcia takie mają na celu poszerzenie informacji uczniów na temat rynku pracy, zapotrzebowania na konkretne zawody i kwalifikacjach niezbędnych do podjęcia określonych prac. Fachowo przygotowane doradztwo zawodowe przebiega w kilku etapach i rozpoczyna się od rozbudzenia zainteresowań określoną dziedziną zawodową oraz zachęcanie do pracy w zespole. Następnie analizie zostaje poddane znaczenie pracy w życiu indywidualnym każdej jednostki i społeczeństwa. Doradztwo zawodowe w ramach przedmiotu „technika” ukazuje uczniom ich możliwości manualne i techniczne. Przedmiot zaś jakim jest „wiedza o społeczeństwie” zapoznaje wychowanków z rynkiem pracy, pojęciem i zasięgiem bezrobocia. Kolejno doradztwo zawodowe stymuluje indywidualny rozwój uczniów poprzez rozwijanie zainteresowań. Doradztwo zawodowe ma szczególne znaczenie dla dzieci w wieku gimnazjalnym stojących przed podjęciem ważnej decyzji co do dalszego kształcenia a mianowicie szkoły ponadgimnazjalnej takiej jak liceum, technikum czy też szkoła zawodowa. Uczniowie na tym etapie zapoznawani są z charakterystyką poszczególnych zawodów,

¹⁹ CBOS *Aspiracje i motywacje edukacyjne Polaków*, maj 2009

a także udzielane są informacje na temat wymagań stawianych przez szkoły ponadgimnazjalne.

Kolejnym krokiem doradztwa zawodowego jest pomoc uczniom w zakresie określenia predyspozycji zawodowych a także cech osobowościowych. Istotnym przygotowaniem jakie zapewnia doradztwo zawodowe jest także rozwijanie umiejętności poruszania się po rynku pracy, a także pisania cv i przygotowania do rozmowy kwalifikacyjnej.

Zajęcia takie mają duży wpływ na uczniów z tego względu iż nie wiele osób w młodym wieku nie potrafi myśleć o własnej przyszłości lub nie zdaje sobie sprawy jak bardzo szkoła do której uczęszcza wpływa na jego przyszłe kompetencje i rozwój zawodowy.

ZAINTERESOWANIA

Zainteresowania obok zdolności są jedną z ważniejszych cech psychicznych jaką przejawiamy w pracy. Praca, która jest zgodna z naszymi zainteresowaniami okazuje się bardziej efektywna. M. Przetacznikowa²⁰ definiuje zainteresowania w taki oto sposób:” *zainteresowanie ujmowane jako proces zakłada określony stosunek do przedmiotów lub osób. Stosunek ten cechuje tendencja do mobilizacji uwagi i trwałego jej skupiania na przedmiocie, dążenie do zajmowania się nim i pozytywne nastawienie uczuciowe. Stosunek ten ma charakter poznawczy: przedmiot budzi zaciekawienie, a jego poznawanie wiąże się z przyjemnością*”²⁰. Zainteresowania stanowią czynnik brany pod uwagę w wyborze wykształcenia i zawodu gdyż jest silnie związany z tym co dziecko lubi i czym zajmuje się z przyjemnością. Wpływ zainteresowań tych zależy jednak od treści, zakresu i siły zainteresowań. Krzysztof Flejszar²¹ podkreśla iż treść zainteresowań określa na jakie zjawiska kierowana jest uwaga np. muzykę. Zakres stanowi granicę w ramach której podejmujemy czynności poznawcze, a siła wyznacza częstotliwość podejmowanych działań zmierzających do zaspokojenia zainteresowań. Wyjątkowo ważne w życiu człowieka są zainteresowania zawodowe pojawiające się od ok. 15 r.ż i stopniowo rozwijają się poprzez uczestnictwo w społeczeństwie czy też szkole. G.F.H Kudera²² dzieli zainteresowania zawodowe na: naukowe, literackie, perswazyjne, artystyczne, muzyczne, biurowe, mechaniczne, ratunkowe, społeczne, zajęcia na świeżym powietrzu. Oprócz tego podziału funkcjonuje także podział proponowany przez J. Woroniecką²³ dzielący zainteresowania na: humanistyczne, matematyczno- fizyczne, biologiczno- chemiczne, techniczne, artystyczne, sportowe. Każde dziecko w procesie rozwoju przejawia określone zainteresowania. Jeżeli są one trwałe i stanowią istotne miejsce w życiu młodego człowieka to z czasem stają się siłą napędową w trakcie podejmowania decyzji dotyczących wyboru szkoły czy też zawodu. Nie zawsze jednak dzieci wiążą z zainteresowaniami swoją przyszłość. Na przełomie 1999/2000 roku przeprowadzono badania mające na celu zbadanie zainteresowań hobbystycznych na wybór profilu szkoły²⁴. Wyniki wskazują iż 37% badanych wybrało określoną szkołę ze względu na zainteresowania, nieco więcej bo 63,8% badanych kierowało się odległością od domu, dobrym dojazdem, tradycją bądź też renomą szkoły. Z badań też wynika iż zainteresowania hobbystyczne pozytywnie wpływają na naukę szkolną, a uczniowie gotowi są poświęcić dużo czasu na swoje dodatkowe zajęcia, które w przyszłości mogą zaowocować w pracy zawodowej.

WSPÓŁCZESNE TRENDY

Niezmiernie istotnym czynnikiem mającym wpływ w ostatnich latach na kształtowanie się

²⁰ M. Przetacznikowa: *Rozwój psychiczny dzieci i młodzieży*. Warszawa 1967, s.214.

²¹ Flejszar K, *Zainteresowania a wybór zawodu*, <http://www.koweziu.edu.pl/edukato>, edukator zawodowy

²² A. Gurycka: *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*. Warszawa 1975, s. 59

²³ J. Woroniecka: *Zajęcia aktywizujące uczniów do samodzielnego wyboru zawodu*. Warszawa 1989, s. 39.

²⁴ http://www.eid.edu.pl/archiwum/2001,99/styczen,165/zainteresowania_hobbystyczne_mlodziemy,1081.html

decyzji zawodowych jest trend czyli „moda” która aktualnie panuje na rynku edukacyjnym. Trend taki może dotyczyć zarówno wybory szkoły jak i studiów. Telewizja, prasa i Internet bombardują uczniów danymi statystycznymi pokazującymi najpopularniejsze kierunki studiów. Modne stały się rankingi przedstawiające zestawienie najbardziej liczących się szkół lub też uczelni. Prognozy jednak jakie są opracowywane na dany okres uwzględniają sytuację obecną i często nie są w stanie przewidzieć zmian w jakości edukacji danej placówki. Wielu młodych ludzi zapomina kierując się przesłanką „trendu”, że wybiera szkołę na kilka lat i tak samo jak nie można przewidzieć zmiany gospodarczej z dokładną precyzją tak samo nie można przewidzieć rynku pracy jaki będzie funkcjonował za kilka lat.

ZAKOŃCZENIE

Proces wyboru szkoły czy też zawodu jest jednym z najważniejszych w życiu. Wybór kształcenia wyznacza nam ścieżkę którą towarzyszy nam przez większą część życia. Wielu z nas wydaje się, że decyzja o podjęciu ścieżki kształcenia miała miejsce w trakcie wyboru szkoły, ale tak naprawdę przez całe dzieciństwo poddawani jesteśmy różnorodnym ukrytym wpływom mającym wpływ na ten proces. Początkowo jest to rodzina i grupa rówieśnicza do czego z czasem dochodzi szkoła oraz doradztwo zawodowe. Współczesne czasy ponadto bombardują młodego człowieka informacjami płynącymi z takich źródeł jak Internet, telewizja i prasa. Zwrócić należy także szczególną uwagę, że decyzje zawodowe jakim podlegają dzieci oraz młodzież dokonują się na bardzo wczesnym okresie dojrzewania. Często są one niedojrzałe ze względu na wiek lub są podejmowane bez wystarczającej wiedzy. Ważnym zatem jest aby towarzyszyć i wspierać dziecko w tym jakże ważnym, a zarazem trudnym procesie.

Małgorzata Rychlik-Jabłońska
Zespół Szkół im. Jana Pawła II
Pedagog szkolny